

Aydın: Kadı sicilleri Osmanlı toplumunun MR'ı gibi

Ömer Çakkal

ESki İSAM Başkanı, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın, SD'nin yeni sayısının röportaj konduğu oldu. 100 cilt olarak neşredilen kadı sicillerinin, diğer bir adla Osmanlı mahkeme defterlerinin mimarı olan Prof. Aydın ile Osmanlı hukuk sistemini konuştuk, mahkeme kayıtları üzerinden Osmanlı toplumu ve sağlık yapısının izini sürdük.

Hocam evvela şunu sormak isterim; Osmanlı mahkeme defterleri, diğer adıyla kadı sicillerinin hukuk tarihimiz için önemi nedir?

Osmanlı idari yapısının merkezinde kadı bulunurdu. Bir hâkim olarak yaptıkları yargılamaların yanı sıra bugün kaymakamların, belediye başkanlarının, belediye teşkilatların ve noterlerin yaptığı birçok işi Osmanlı Devleti'nde genelde kadılar yapmıştır. Bunlarla ilgili belgeler kadı sicillerinde bulunmakta. Bu sicilleri okuduğunuzda tabiatıyla ilk önce Osmanlı hukuk tarihi hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Bunun yanı sıra insanların birbiriyle olan ticari ilişkileri, aile ilişkileri, daha genel olarak da sosyal ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Osmanlı kadı sicillerinde o kadar farklı alanda bilgiler yer alır ki bu siciller için 40 ambar tabirini kullansak yanlış olmaz. Nitekim biz bu defterlerden ilk kırk cildini yayımlayıp üniversite kütüphanelerine gönderdiğimiz, keza kolay ulaşılması için metinlerini internete koyduğumuzda çok güzel geri dönüşler aldık. Çok farklı

alanlarda çalışanların etkin olarak sicilleri kullandığı gördük. İktisat tarihçileri geniş anlamda bu kaynaklardan yararlanıyorlar; pazardaki malların fiyatlarını, kimi özelliklerini bu defterlerden öğrenmek mümkün. Siciller sosyal tarih bakımından zengin bir malzemeler içeriyor; aile ilişkileri, evlenmeler, boşanmalar, nafakalar, aile işi problemler ve miras ilişkileri bu defterde kendisine yer bulmakta.

Bu defterler o zaman kültür tarihimiz bakımından da önemli olmalı...

Elbette! Tereke kayıtlarında rastlanan kitap listeleri hangi tür kitapların Osmanlı toplumunda ne kadar yaygınlıkta mevcut olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekici. Mesela bir hocamız "Bu defterler bizim için çok kıymetli: Benim çalışma alanım Osmanlı ev hayatı ve eşyaları, kılık kıyafetleri. Diğer Osmanlı kaynaklarında bu alanda çok az bilgi var. Evet saraydaki kıyafetler, eşyalar hakkında bilgimiz var, ama normal bir Osmanlı evinde kullanılan eşyalar bunların isimleri hakkında çok ayrıntılı bilgilerimiz yok. Kadı sicillerindeki tereke kayıtlarında mirasa dahil bütün eşyalar, kıyafetler teker teker sayılıp kaydedildiği için ilk defa bu kadar zengin bilgilere ulaştık" dedi. Hocamızın da dediği gibi miras kayıtlarında evdeki bütün eşyalar yazılır, sonra toplanır ve ölen kimsenin mal varlığı ortaya çıkar ve belirli hukuk kuralları çerçevesinde mirasçılara paylaşılır. Bu işte görevli hâkimin yardımcısı kassâm vardır. Görevi ölen kimsenin mal varlığı tespit etmek. Bunu yaparken de ev eşyalarını ve şahıslara ait kıyafetleri isimleriyle teker







“Osmanlı’da kadılar en azından 16.yüzyıldan itibaren sürekli değil, süreli olarak görev yaparlardı. Küçük şehirlerde 20 ay; İstanbul, Bursa, Edirne gibi büyük şehirlerde ise 12 görev yapar, sonra görevlerini yeni gelen kadıya devrederdi. Bir bölgede çok fazla süre görev yaparlarsa o yerin nüfuslu insanlarıyla dostluk kurabilir; bu da yargılamada bu dostlukların tesiri altında kalmasına yok açabilirdi.”



teker kaydetmek ve değerlerini takdir etmek durumunda. Dolayısıyla biz tereke kayıtlarından bir Osmanlı evinde ne tür eşyaların bulunduğunu, isimlerini, ortalama değerlerini öğrenme imkanına sahip olmaktadır. Bu da kültür tarihi bakımından gerçekten önemli. Biz bu sicilleri yayımlarken sicilin bu yönü doğrusu hiç aklımıza gelmemişti. Bu malvarlığından ölenin cenaze masrafları, varsa borçlarını ve yerine getirilmesi gerekli vasiyetini yerine getirdikten sonra kalan terekeyi mirasçılar arasında kurallara uygun olarak paylaşmaktır. Vezir, kazasker gibi yüksek görevliler dışındaki Osmanlı vatandaşlarının çok mütevazı bir hayatı vardı. Sıradan bir Osmanlı insanının geride bıraktığı mirasında yer alan eşyaların çok mütevazı olmasından bunu anlamak mümkün. Kullanılmış bazı ev eşyaları bile bu tereke kayıtlarında yer alıyor zira. Eski bir havlu, kilim, zati eşyalar bile tek tek yazılmış.

Kadı sicilleri İstanbul hakkında bize başka ne gibi bilgiler veriyor?

Kadı sicillerinin İstanbul bakımından şöyle bir önemi daha var: Osmanlı’da İstanbul 4 bölgeden oluşurdu. Suriçi İstanbul ki

asıl İstanbul burasıdır, Galata, Üsküdar ve Eyüp. Buralardaki bütün davalarda taraflar oturmakta olduğu mahallenin ismi ile zikredilirdi. Dolayısıyla o günkü İstanbul’un tüm mahalle isimlerini kadı sicillerinden bulmak mümkün. İşin ilginç tarafı bu mahalle isimlerinin birçoğunun da bugün muhafaza ediliyor olması. Mahalle isimleriyle ilgili tereddüt yaşadığımızda internette araştırma yaptığımızda aynı mahalle isimleriyle karşılaşıyoruz. Kadı sicillerine 40 ambar dememin sebebi bu. Sicillerde hukuk tarihi, sosyal tarih, iktisat tarihi, siyasi tarih ve hatta askeri tarih alanında bilgiler karşımıza çıkmakta. Osmanlı ordusunun doğuya veya batıya askeri seferleri esnasında yol güzergahında bulunan kadınların lojistik desteği küçümsenemeyecek boyutlarda. Siciller Osmanlı devletinin ve toplumunun adeta aynası. Bizler hiçbir yorum katmıyoruz, o gün defterde nasıl kayda geçmişse Latin harflerine çevirdik. Orijinalini ilk 40 ciltte basılı metinlerin arkasına ve internet sayfasına, yeni yayınlamakta olduğumuz 60 ciltte ise internet sayfasına koyduk. Böylece bu defterde herkes kendi alanıyla ilgili bilgi bulabilir. Osmanlıca metinlere aşinalığı varsa internet üzerinden orijinal metne de ulaşabilir. Ayrıca çok gelişmiş bir indeks hazırlayıp internet sitemize koyduk. Metinde geçen her kelimeyi kullanıp arama yapılabilir.

Bu defterler hangi yıllarda yazılmaya başlanmış Hocam?

Osmanlı mahkemeleri, 1800’lü yıllardan itibaren kendine özgü binalara kavuştu. O zamana kadar daha çok buldukları şehrin büyük bir camisinin müsait bir köşesinde yargılama yaparlardı, yine aynı caminin bir dolabında, bir odasında tuttıkları sicilleri muhafaza ederlerdi. İstanbul’un fethini takiben tutulan siciller, kendilerine has mahkeme binalarının çok sonra tahsis edilmiş olması sebebiyle eksiksiz olarak bize gelebilmiş değil. Ama yine de İstanbul mahkemelerine ait bugüne kadar ulaşmış on binden fazla kadı sicili var. Bunun büyük bir servet, emsalsiz bir bilgi kaynağı olduğunu belirtmeliyim. Elimizdeki ilk defterler 1500’lü yılların tarihlerini taşıyor. Mahkemedeki kayıtların defterlere geçirilmesi Osmanlı öncesine kadar giden uzun bir tarihe sahip. Bunlar çok önceden de tutuluyordu. Osmanlı öncesinde de tutuluyordu. İslam hukuk tarihinde Emeviler dönemine kadar giden bir geçmişi var. İlk defa tutan kimdir onu da biliyoruz. Ancak bu dönemlerde tutulan defterler bize kadar gelmiş değil. Anadolu Selçuklularında tutulan mahke-

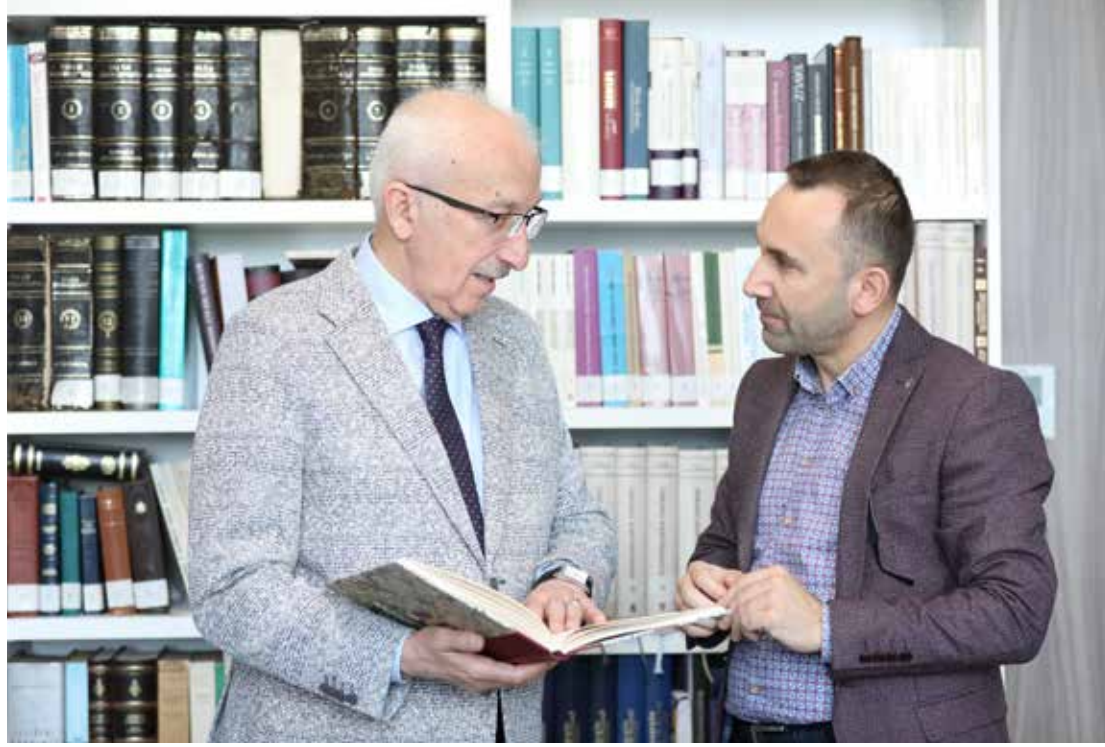
me defterleri de ne yazık ki bize kadar gelmemiş. Osmanlı devletinde 1400'lü yıllarda Bursa'da tutulan sınırlı sayıda defter günümüze kadar gelmiş. Bütün Osmanlı coğrafyasında mahkemelerde tutulan mahkeme defterlerinin sayısının 30 bin kadar olduğunu söyleyebiliriz. Bunların 20 bin kadarı bugün Türkiye sınırları içindeki şehirlere, 10 bin kadarı da bu sınırlar dışındaki Osmanlı şehirlerine ait. Türkiye'de bulunan ve 10 bin tanesi İstanbul'a ait sicillerin elektronik kopyaları İslam Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) okuyucuların istifadesine sunulmuş durumda. Ayrıca bu merkezde defterlere ilaveten Osmanlı şehirlerine ait 5 bin kadar mahkeme defterinin elektronik kopyası, kısacası 25 bin kadı sicilinin elektronik kopyası bulunuyor.

Osmanlı hukuk sistemi üzerine neler söyleyebilirsiniz Hocam? Örneğin kadılar kesintisiz şekilde belli bir yerde mi görev yaparlardı?

Hayır. Osmanlı'da kadılar en azından 16.yüzyıldan itibaren sürekli değil, süreli olarak görev yaparlardı. Küçük şehirlerde 20 ay; İstanbul, Bursa, Edirne gibi büyük şehirlerde ise 12 görev yapar, sonra görevlerini yeni gelen kadıya devrederdi. Bir bölgede çok fazla süre görev yaparlarsa o yerin nüfuslu insanlarıyla dostluk kurabilir; bu da yargılamada bu dostlukların tesiri altında kalmasına yok açabilirdi. Günümüzde de hakimler bir yerde fazla kalmazlar. Bu tür süreli kadılık uygulamasının bir önemli sebebi de 16. asırdan itibaren medreseden mezun olup hâkim olmak isteyenlerin artması, devletin buna yetecek hakimlik kadrosunun ve ihtiyacının bulunmamasıdır. Buna çare olarak Osmanlı yönetimi kadılıkları sürekli olmaktan çıkarıp süreli hale getirmiştir. Kadılar 20 ay veya 12 ay görev yapmakta, sonra İstanbul'a gelerek bir süre dinlenmektedir. Tabiatıyla bu sürede maaş da almamaktadır. Ne var ki kadıların mahkeme harçlarıyla toplanan gelirleri hayli yüksek olduğundan maaşsız geçirdikleri dönem onlar bakımından bir problem oluşturmamış. Tabi kadıların açıkta geçirdikleri süre uzamaya başlayınca bu durum kadılar ve tarafsız yargılama için problem oluşturmuş. 1700'lü yıllarda bu problemin zaman zaman had safhaya çıktığını görmekteyiz.

Çok teşekkürler Hocam. Gelelim kadı sicillerinin kitaplaştırılması projesine. Evvela genel olarak projeyi anlatabilir misiniz?

Ben İSAM Başkanı iken rahmetli Üsküdar



Belediye Başkanı Mehmet Çakır kültür tarihi açısından önemli olan Üsküdar mahkeme defterlerinin Latin harflerine çevrilmesi için bizi teşvik etti. Zaten bizim de böyle bir düşüncemiz vardı. Belediye başkanımızın teşvikiyle işe başladık. 2010'da İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı kuruldu. Birçok etkinlik yapıyordu. Biz de Üsküdar için çalışıyorduk. Sadece Üsküdar'la kalmayıp bütün İstanbul mahkemelerine ait belirli sayıda defteri neşretmek, böylece fotoğrafın bütünü görmek için Ajans'a başvuru yaptık. Projemizi kabul ettiler, çok da yardımcı oldular. Ajans'ın bugüne kadarki desteklediği çalışmaların en kalıcı olanlarından birisi hiç şüphesiz bir yaptığımız 40 ciltlik çalışma oldu. Biz böylece 10 defter Üsküdar'dan, 10 defter Galata'dan, 10 defter Suriçi İstanbul'dan, 10 defter de Eyüp'ten seçtik. Yaklaşık her 10 yıldan bir defter seçerek bir asrı ortaya çıkarmaya çalıştık. Toplam 40 defter 40 cilde tekabül etti. Bu durum oldukça ses getirdi. İnternet sitemizi de açtık, bunu herkes kopyalayabilsin, okuyabilsin istedik. Basılı 40 ciltlik metni de karşılıksız olarak üniversitelere de gönderdik.

Ama 40 cilt ile bitmedi çalışma...

Evet bitmedi. Dönemin İBB Başkanı Kadir Topbaş Bey, "Bunun devamını getirin" dedi. Bazı tarihçi dostlar da ondan böyle bir şey talep etti. Bizler 16.yüzyılı içine alan bir dönemi kapsayan defterleri yayımlamıştık. O ise 19.yüzyıla kadar olan defterleri de çalışmamızı istedi.

"Bir tabibin tedavi edeceği hastanın rızasını istemesi ve bunu mahkeme defterine kaydettirmesi çok dikkat çekici bir olay. 1600 ve 1700'lü yıllara ait kadı sicillerinde cerrahi müdahalelerle ilgili rıza beyanlarına rastlıyoruz. Bir de yayımladığımız defterlerde Müslüman hekim ve cerrahlarla birlikte daha çok gayrimüslim cerrahların kayıtları olduğunu görüyoruz. Hatta aralarında kadın cerrahlara da rastlanıyor."



“Osmanlı’dan bize çok sayıda bilgi ve belge kalmış. İdari yapıda her işlemin ne kadar basit olursa olsun mutlaka kaydı tutulmuş. Şu anda Osmanlı arşivinde 100 milyondan fazla belge bulunmakta. Bu belgeler tasnif edilip kullanıma sunuldukça yerli-yabancı araştırmacıların Osmanlı Devleti hakkında daha gerçekçi bilgilere ulaşmasının yolu açılacaktır. Bizler şu an bize kadar gelmiş 30 bin kadı sicilinden 25 binine rahatlıkla ulaşma ve okuma imkanına sahibiz.”

Böylece bu yeni yayınlara 17, 18 ve 19. yüzyıllara kadar geldik. Çoğunlukla sur içi İstanbul merkezli olmak üzere 4 bölgeden 60 defter daha seçtik. Yaklaşık 10’ar yıllık dönemler olarak belirlemeye çalıştık. Yeni dönemde İstanbul Medipol Üniversitesinde çalıştığım için bu yeni projeyi İstanbul Kültür A.Ş ile Medipol Üniversitesi iş birliği ile yürüttük. Böylece önce 40, sonra 60 defter olmak üzere toplamda 100 defter olarak İstanbul’da mevcut ilk sicillerden 1900’lara kadar içine alan bir koleksiyonu tamamlamış olduk.

Bu çalışmanın tamamlanması ne kadar zaman aldı?

100 ciltlik bu eserin tamamı yaklaşık 7 senelik bir çalışmanın ürünü. Benim proje yöneticiliğimde ve Dr. Coşkun Yılmaz’ın editörlüğünde Prof. Dr. Feridun Emecen, Prof. Dr. İdris Bostan, Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Prof. Dr. Erhan Afyoncu, Prof. Dr. Bilgin Aydın, Prof. Dr. Mehmet Akman ve Dr. Mustafa Oğuz’dan oluşan bir bilim kurulu oluşturuldu. Seçilecek defterleri titiz bir araştırma ile bu bilim kurulu seçti. Defterlerin seçiminde mümkün olduğunca on yıllık sürelerle ve yeniçeri ocağının kaldırılması, isyanlar gibi Osmanlı tarihinde önemli olayların gerçekleştiği dönemlere öncelik verdik. Arşiv uzmanlarından oluşan 15-20 kişilik bir ekip kurduk. Bu ekip önce bu defterleri Latin harflerine aktardı. Aktarılan

metinler 2’şerli gruplar tarafından kontrol edildi. Sonrasında metinler bize geldi, bilim kurulunda yer alan bir tarihçi ve bir hukuk tarihçisi hocamız metinleri aynı ayrı okudu. İlk 40 defteri hukuk tarihi açısından ben okumuştum. Sonra benimle birlikte Feridun Emecen, İdris Bostan ve Mehmet İpşirli’den oluşan kurul her defterin problemlerini asıl metinleri de önümüze alarak çözmeye çalıştık. Böylece nihai metin ortaya çıkmış oldu. Bu metnin son tashihlerinin yapılması, tasarımının hazırlanması yine yoğun bir mutfak çalışmasını gerektirdi. Şu anda bu 60 ciltlik çalışma Kültür AŞ’ye teslim edilmiş ve basılmaya başlamış bulunmaktadır. Zannediyorum önümüzdeki haftalarda tamamı yayımlanmış ve internete açılmış olur.

Tabi biz SD olarak en çok sağlıkla ilgili kayıtları merak ediyoruz. Sağlıkla ilgili kayıtlara baktığımızda ne gibi örnekler dikkatinizi çekiyor?

Normalde Osmanlı dönemine ait bir mahkeme defterinde sağlık kayıtlarının bulunması beklenmez. Öte yandan bir tabibin tedavi edeceği hastanın rızasını istemesi ve bunu mahkeme defterine kaydettirmesi çok dikkat çekici bir olay. 1600 ve 1700’lü yıllara ait kadı sicillerinde cerrahi müdahalelerle ilgili rıza beyanlarına rastlıyoruz. Örnek olarak zikretmek gerekirse fitik ameliyatına girecek kişiler mahkeme önünde rızasını belirten bir beyanda bulunuyorlar. Umumiyetle şöyle ifade ediyorlar rızalarını: “Ben falan hekime hür irademle ameliyat oluyorum. Eğer bu ameliyat sonucu kötü bir netice ortaya çıkar ve bana emri Hak vaki olursa; yakınlarım, mirasçılarım hekime yönelik bir dava açıp kan bedeli ve ceza/tazminat (dem ve diyet) talebinde bulunmasınlar”. Bu kayıtlar bugün de cerrahi müdahaleler öncesinde aranan bir tür aydınlanmış onam. Bu tür rıza beyanlarının Osmanlı sağlık sistemi içinde genel bir uygulama olduğu görülmekte. Cerrahlar bu tür rıza beyanlarıyla kendilerini muhtemel hukuki taleplere karşı garanti altına almak istemişler. Bir de yayımladığımız defterlerde Müslüman hekim ve cerrahlarla birlikte daha çok gayrimüslim cerrahların kayıtları olduğunu görüyoruz. Hatta aralarında kadın cerrahlara da rastlanıyor.

Hocam gene mahkeme defterlerinden gördüğünüz kadarıyla Osmanlı toplumunda en çok ne gibi hastalıklar görülüyordu, insanlar nasıl şifa buluyordu?

Kadıların sağlık alanındaki çalışmaları

daha çok koruyucu hekimlik alanına giren çalışmaları. Bir başka ifadeyle, kadınların çarşı pazarı denetlerken lokanta, kasap, sakatatçı, manav gibi yiyecek ve yiyecek malzemesi satan yerleri temizlik ve hijyen bakımından denetlediklerini görüyoruz. Bunu bazen kadınlar bizzat yapmakta, çoğu kere ise kadıya bağlı olarak çalışan muhtesipler bu görevi yerine getirmekteydi. Mesela kalaysız kazanda hamur yoğrulması, yemek pişirilmesi kadınlar tarafından denetleniyor ve defterlere işleniyor. Bu tür ihlalde bulunanları kadınlar ilk önce uyarıyor, bazen para cezası veriyor, bazen de meslekten men ediyordu. Aşçıların önlüklerinin temiz, satılan sebzelerin hijyene uygun olması da yine kadınların dikkat ettikleri başka noktalar.

Osmanlı Devleti, Türklerin tarihteki devletlerinin zirvesi. Bize arşiv manasında da büyük bir miras kalmış değil mi?

Elbette, Osmanlı'dan bize çok sayıda bilgi ve belge kalmış. İdari yapıda her işlemin ne kadar basit olursa olsun mutlaka kaydı tutulmuş. Şu anda Osmanlı arşivinde 100 milyondan fazla belge bulunmaktadır. Bu belgeler tasnif edilip kullanıma sunuldukça yerli-yabancı araştırmacıların Osmanlı Devleti hakkında daha gerçekçi bilgilere ulaşmasının yolu açılacaktır. Bizler şu an bize kadar gelmiş 30 bin kadı sicilinden 25 binine rahatlıkla ulaşma ve okuma imkanına sahibiz. Türkiye'deki kadı sicilleri iki merkezde toplandı ve internet yoluyla bunlara ulaşım imkanı sağlandı. Yakın zamana kadar kimi araştırmacılarda özellikle yabancılar da Osmanlı kadısının kafasına göre, rastgele hüküm verdiği şeklinde bir kanaat vardı.

Bu tez hakikati yansıtıyor mu?

Asla! Mahkeme defterleri üzerinde yapılan yeni araştırmalar ve hazırlanan tezler, bu peşin hükmün doğru olmadığını ortaya koydu. Osmanlı hukuku, ister şer'î hukuk ister örfi hukuk çerçevesinde olsun belirli kurallara dayanarak uygulanan bir hukuktur. Kadınlar şer'î hukuk alanında fıkıh kitapları ve fetva mecmuaları ile, örfî hukuk alanında da kanunnamelerle hüküm vermişlerdir. Mahkeme defterlerinde ortaya çıkan hukuk tatbikatı büyük bir istikrar göstermekte. Bu bakımdan bugün gerek Osmanlı arşivinde daha fazla belgenin kullanıma girmesi, gerekse de kadı sicillerine ulaşımın kolaylaşması her alandaki Osmanlı araştırmalarında daha gerçekçi, daha ayakları yere basan değerlendirmeler yapılmasına imkân

sağlamıştır. Bizim yayımladığımız 100 ciltlik kadı sicilleri de bu açıdan Osmanlı araştırmalarına bir derinlik kazandıracaktır. Nitekim yayımladığımız ilk 40 defter bu açıdan büyük alaka gördü ve kullanılmaya başlandı.

Günümüz mahkemeleri yavaş karar almakla eleştiriliyor. Davalar yıllarca sürebiliyor. Osmanlı'da mahkeme kararları hızlı mı alınırdı?

Osmanlı Devleti'nde kadınlar sadece bugünkü anlamda yargıçlık yapmıyordu. Bugünkü belediye başkanlarının, noterlerin, kaymakamların yaptıkları kimi hizmetleri de yerine getiriyorlardı. Hatta sefere çıkan Osmanlı ordusunun lojistik desteğinde de kadınların üstlendikleri rol vardı. Biz yayınladığımız defterlerde şunu görüyoruz: Kadının yoğun bir yargıçlık faaliyeti yoktu. İstanbul gibi nüfusun çok yoğun olduğu yerde bile mahkemeye intikal eden pür hukuki davalar bir ikiyi geçmez. Neden böyle? Her şeyden önce Osmanlı toplumu çok az hukuki problem üretiyor. Bu sebeple Osmanlı insanı Avrupa'nın Asya'nın "en büyük adliye saraylarıyla övünmek" imkanına hiçbir zaman sahip olamadı. Müstakil mahkeme binalarına sahip olmak için bile daha önce ifade ettiğim gibi 1800'lü yıllara ulaşması gerekti. Yargı yükünün az olmasının da etkisiyle davaların çok kısa sürede sonuçlandığı görülmekte. Mahkeme defterlerine genelde hüküm ve sonuç yazıldığından herhangi bir davadaki yargılama süresini kesin olarak bu defterlerden takip etme imkânımız yoktur. Ancak yine de davalarda yargılamanın kısa sürdüğü ve kararların hızlı alındığı görülmekte. Sadece kimi ağır ceza davalarındaki ceza uygulamasının tasdik işleminin belli bir zaman aldığı söylenebilir.

Osmanlı toplumunun problemlerini kendi aralarında çözmeye çalışmasının da bunda etkisi olmalı...

Hakimlere düşen yargı yükünün azlığının muhtelif sebepleri var. Osmanlı'da bugüne kıyasla şehirler küçük ölçekli. İhtilaflar hem daha az çıkmakta hem de bunların bir kısmı mahkeme dışında çözülebilmekteydi. Bu noktada müftülerin, esnaf teşkilatı yöneticilerin, toplumda söz geçiren kanaat önderlerinin ve muslihün adı verilen arabulucuların önemli fonksiyonları vardı. Dini değerlerin yüksek olduğu Osmanlı toplumunda kul hakkı endişesi de insanları daha bir hukuka uygun yaşamaya itmiş. Böylece mahkemeye daha az iş, daha az hukuki

ihtilaf düşmüş. Devlet yönetimi de hem bürokratik yapıyı ekonomik kullanma açısından hem de idari işlemlerin ve tasarrufların hukuka uygun olarak yapılması açısından kadınları idari işlerde özellikle denetim işlerinde yoğun bir şekilde görevlendirmiş, yetkilendirmişler. Osmanlı bürokrasisi çağdaş devletlere göre daha az sayıda görevli istihdam etmiş. Bunun şöyle bir avantajı da var; devletin masrafı az olunca vatandaşın daha az vergi alma gereği doğmuş.

Son olarak, mimarlarından olduğunuz İslam Ansiklopedisi ile Büyük İstanbul Tarihi eserleri hakkında neler söyletiniz Hocam?

İslam ansiklopedilerinde baştan beri görev almış birisiyim. 28. ciltten itibaren İSAM Başkanı olmam hasebiyle 44. cilde kadar projenin başında oldum. İslam Ansiklopedisi Türkiye'deki sosyal bilimlerin ve İslam bilimlerinin en önemli çalışmasıdır denebilir. Çok önemli bir boşluğu doldurmuştur. İslam dünyasında Müslümanların yazdığı ilk ansiklopedi olması bakımından da önemlidir. Biliyorsunuz, İslam Araştırmaları Merkezi, Türkiye Diyanet Vakfı tarafından kurulan ve desteklenen bir merkez. Bu merkezin en önemli projesi de İslam Ansiklopedisi. Bu ansiklopedi peşinden birçok hayırlı gelişmeyi de sürüklemiş. Zengin bir kütüphanesi, çok yararlı veri tabanları, lisans üstü araştırmalarına ciddi anlamda destek vermesi bunlardan sadece birkaçı. Ansiklopedide çok sayıda bilim adamı, ilahiyatçı, tarihçi, edebiyatçı, hukukçu ve genel olarak sosyal bilimci yer aldı. Burada bana da bir rol düşüğü için gerçekten çok mutluyum, gururluyum. Hamdolsun. Büyük İstanbul Tarihi'ne gelirse, İstanbul Kültür A.Ş. Genel Müdürlüğü bizden İstanbul'un her bakımdan tarihini içine alan bir çalışma istemişti. 10 ciltlik "Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi" adlı eser bu şekilde ortaya çıktı. Bu çalışmanın proje yönetimini ben, editörlüğünü Dr. Coşkun Yılmaz üstlendi. Bugün İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürümüz olan Dr. Coşkun Yılmaz'ın hem kadı sicillerinde hem İstanbul tarihinde büyük emeği geçti. Bu eserin de sahasında önemli bir boşluğu doldurduğuna inanıyorum. İstanbul'un antik çağdan günümüze kadar olan tarihini muhtelif yönleriyle ortaya çıkarmaya çalıştık. Türkçesi basıldı, İngilizcesini de bitirdik Kültür A.Ş. teslim ettik. Onun da yakında basılacağını zannediyorum vesselam.